

# EGENSINNIG, OBÄNDIG OCH LIDELSEFULL

Spegelbilder av en nödställd krympling från **Söderns Land** och hans hjärtskärande enmanskrig mot de rika och de övermäktiga  
*reflekterade av*  
**Mats Parner**

☒☒☒ Han kan rimligen inte ha sett mycket ut för världen – bara 150 cm lång i vuxen ålder, puckelrygg till följd av medfödd ryggradsskada, begåvad med ett enormt hårsvall, nästan alltid otvättad och på sin höjd måttligt intresserad av sitt yttre. Rösten var hackig och föga melodisk; hans enda tal i parlamentet lär ha artat sig till ett präktigt fiasko. I gengäld ägde hans rotsystem starkast tänkbara trådar och ringlade sig fram i Sardinien mest exploaterade lantbruksdistrikt. Bröder och systrar fanns det gott om i familjen, inte mindre än sju stycken. En av de förra blev sedermera extrem nationalist och kämpade på Benito Mussolinis sida i Abessinien.

Själv fick han namnet Antonio vid födseln 1891 – Antonio Gramsci – men han kallades sällan för annat än ”Nino”.

Utan problem kunde han ha tryggt sin försörjning på åtskilliga sätt från och med 20-årsåldern – som historiker, lingvist, författare, tidningsmurvel, fri intellektuell eller politisk filosof. Men hans sinnesförfatning tillät inget av dessa alternativ; hans moral sanktionerade varken det ena eller andra. Redan i unga år skrev Gramsci in sig i socialistpartiet och kom att bli de italienska svartskjortornas bittraste motståndare och fränaste kritiker. Han var med och grundade Italiens Kommunistiska Parti 1921, och tre år senare valdes han i lönnedom till dess generalsekreterare. På samma gång tog han plats i Kommunistiska Internationals exekutivkommitté.

”*Dire la verità e rivoluzionario!*” framhöll Gramsci med en diskret blinkning till Machiavelli, den obevklige furstespeglaren. ”*Odio gli indifferenti!*”

Jo, nog är väl sanningen alltid revolutionär, och visst föraktade puckelryggen nerifrån Cagliari de likgiltiga människorna i sin omgivning – eller i vart fall den personifierade likgiltigheten.

☒☒☒ Vid 21-tiden den 8 november 1926, en vindpinad måndagskväll, greps Nino Gramsci av Mussolinis polisstyrkor i sin tillfälliga bostad och fördes med omedelbar verkan till Regina Coeli-fängelset i den eviga staden Rom. Från den stunden rörde han sig aldrig mera som en fri man ute i samhället; de resterande 10,5 åren av sitt 46-åriga liv satt han internerad, fjättrad och övervakad på olika anstalter, denne den fascistiska nyordningens främsta vedersakare, tills han dog av hjärnblödning på en klinik i Formia söder om huvudstaden.

Gramsci var som sagt invalidiserad och hans konstitution ganska bräcklig. Tack vare anpassad livsföring, tillrättalagd diet och personlig disciplin – och endast tack vare just detta – hade han kunnat ägna sitt liv åt oavbruten intellektuell, politisk och journalistisk verksamhet; nu befann han sig plötsligt i dödens väntrum eller dess omedelbara närhet.

Under de 3824 dygnen i påtvingad ofrihet försämrades Gramscis allmänkondition dag för dag, och i tidernas skymning led han alla helvetets kval i ”ett slags kroppsligt

upplösningstillstånd” (för att nu låna hans egen benämning). Tuberkulos, permanenta magkatarrer, kronisk infektion i urinvägarna, sömnstörningar, tandlossning, ihållande huvudvärk och mängder av plågsamma bölder och utslag kom att drabba honom under fångenskapen.

I fysiskt hänseende var han i praktiken slut redan vid 40 års ålder.

Ändå lyckades man aldrig knäcka hans psykiska motståndskrafter. Han lät sig icke brytas, och han vägrade kategoriskt att be om nåd. Som människa ingick Gramsci i de oförvitligas gyllene orden: envis som synden, för jämnan stridsberedd, rustad med en lika obändig som vitglödgd beslutsamhet, tapper in i det sista. Trots all olycka blev han aldrig sentimental eller känslfull. Däremot kunde han vara sträv och egensinnig.

Hans ”kyliga passion” påminner ibland om – just det! – Niccolò Machiavellis, noterar Anders Ehnmark torrt i något sammanhang.

Nino Gramsci var beläst som få, kunnig i fr a i historia, filosofi, sociologi och språkvetenskap, intellektuell i varje tum av sin minimala kroppshydda, ständigt på jakt efter nya läsoplevelser och dittills okänd kunskap. I fånganstalterna bedrev han metodiska studier. Sina forskningsrön om totalt 2848 handskrivna textsidor sammanfattade han i de 32 ”Skrivböckerna” – **Quaderni** – sedermera utsmugglade till denna sidan gallret och första gången publicerade 1947-49.

Men Gramsci var också nitisk brevskrivare. Ett urval av hans många fängelseepistlar sändes ut 1981 (av Rabén & Sjögren) på Carl-Göran Ekerwalds initiativ och erbjuder, från psykologiska utgångspunkter, oskattbara inblickar i ”det kontinuerliga motståndets taktik och strategi”. Sina brev adresserade Nino till hustrun Giulia, sönerna Delio och Giuliano, mor och syskon, vänner och anhöriga men, oftast, till svägerskan/språkläraren Tatiana ”Tania” Schucht, hans allt-i-allo och det klarast skinande ljuset i mörkret.

Tania fick ideligen klä skott för Ninos kontrollerade vrede och hade det inte lätt. Dock var hon situationen vuxen. Det var också hon som tack vare berömvärd sinneslugn och behjärtansvärda insatser kom att rädda ”skrivböckerna” åt eftervärlden i den förbittrade slutakten.

I september 1927 vände sig Nino till yngre brodern Carlo från San Vitale-häktet i Milano.

*”Jag har fått lära mig att man bara har sig själv och sina egna krafter att lita till”, skrev han. ”Aldrig påräkna hjälp utifrån och följaktligen inte ge vika för missräkningar – bara föresätta sig att göra allt man kan och förmår och gå sin egen väg. Moraliskt är min situation utmärkt. Somliga tar mig för en djävul, medan andra uppfattar mig närmast som helgon. Men jag leker varken martyr eller hjälte. Jag misstänker kort sagt att jag är en helt vanlig människa, som är djupt övertygad om vissa saker och som inte för allt guld i världen byter bort den övertygelsen mot någon annan.”*

Dryga två år senare hette det i ännu en epistel, den här gången stämplad i Turi-fängelset någon mil utanför Bari, till samme adressat:

*”Mitt sinnestillstånd är numera sådant att även om man skulle döma mig till döden, så skulle jag fortsätta att ta det lugnt och kanske rentav dagen före exekutionen slå mig ner och studera kinesiska.”*

Längre fram i detta Carlobrev följer sedan de klassiska raderna, där Gramsci beskriver sig som ”en tankens pessimist men en viljans optimist”. Det är sannerligen en kongenial formel, enligt mitt enkla förmenande högst gångbar än i dag.

Vi betraktar världen och finner att den är sjuk, obotligt sjuk. Därmed har även vi fullgoda skäl att vara pessimister i vårt tänkande men optimister i våra mest angelägna viljeyttringar!

☺☺☺ I fängelserna läste Nino Gramsci skönlitteratur – planmässigt och systematiskt. En av hans favoriter var Rudyard Kipling. Det kan synas egendomligt: Kipling, nobelpristagare anno 1907, var ju det brittiska imperiets högst lönade författarhjon, Mussolinis politiske drabant, en koncentrerad essens av engelsk högborgerlighet, ja en pulvriserad bottensats av seklers damm, följaktligen en rätt läbbig typ sedd från de flesta utsiktspunkter.

Gramsci var självfallet medveten om den avgrund som skilde hans egen livssyn från Kiplings. Ändå förmådde han uppskatta de litterära kvaliteterna i Kiplings verk, till och med skatta dem efter förtjänst.

Det är symptomatiskt att Nino, i ett par av sina brev, uppmanade äldste sonen Delio att läsa just Rudyard Kipling: **Djungelboken, Kim, Havets hjältar**. Fadern ville uttryckligen, att 10-åriga sonen skulle växa upp till en robust och självständig yngling och sköt in sig på ”den moraliska och viljemässiga energi” som kännetecknar de nämnda berättelserna. Det var nu inte tillfälligt; till varje pris ville han – det fängslade familjeöverhuvudet – motarbeta den passiva medkänsla som manifesterar sig enbart som bottenlös sorg. Någon plats för Onkel Tom fanns därför inte i hans värld med tanke på det småfolk som hörde framtiden till.

Faktum är att det oftast var pappa Antonio som höll de sina vid gott mod. Men sonen Giuliano fick han aldrig någon chans att träffa i verkliga livet; lille Giuliano debuterade här i världen på andra sidan den 8 november 1926...

Fängelsemyndigheterna uteslöt alla politiska markeringar i Gramscis brev. Konsekvensen blev förstås att avsändaren tvingades köra med eufemistiska omskrivningar: Lenin fick heta ”Iljitj”, Trotskij kallades ”Bronstein” och kommissarie Stalin döptes till ”Giuseppe Bessarione” (Josef Visarionovitj). Inte heller finner man någon marxism i epistlarna – däremot lärda utläggningar om ”praxis filosofi” (f ö en bättre term än den hävdvunna).

Vid sidan av svägerskan Tania framstår den kände Cambridge-ekonomen Piero Sraffa, bosatt i England, som den mest storsinta hjälten i ”dramat Gramsci”. Det var uteslutande Piero Sraffas förtjänst att Nino fick så gott som obegränsad tillgång till böcker och skrivdon i ensamheten. I anslutning till fängslandet lät Sraffa öppna ett exklusivt Gramsci-konto i en Milano-bokhandel åt gamle studiekompisen, och sedan var det i princip fritt fram. Tonvis med luntor från Milano hamnade på insidan av murverken, och tids nog blev nästan allt läst, penetrerat, förstruket och kommenterat.

Med temperamentsfulla artiklar i Manchester Guardian bidrog Sraffa till att Gramscis nödläge fick berättigad internationell uppmärksamhet. Sraffa nagelfor fascismens metoder i allmänhet, knappa matrasoner, ohyrebemängda häkten och eländiga fångtransporter i synnerhet, därmed skrivandes ett av de viktigare kapitlen i den antifascistiska vitboken.

Sraffas innersta cirkel är onekligen en av de intressantare. Inte bara Antonio Gramsci var hans nära vän – Ludwig Wittgenstein åtnjöt samma privilegium. Förvisso en trio så god som någon annan: Sra-Wit-Gra!

☒☒☒ De 32 ”skrivböckerna” innehåller allt mellan himmel och jord, däribland långtgående revisioner av ”praxis filosofi”. Att redogöra för Gramscis politiskt/filosofiska universum inom ramen för en berättelse som denna är givetvis helt omöjligt; att avgöra vilka av hans idéer som alltså bär frukt är minst lika svårt. Inte bara Marx & Engels inspirerade honom. Den liberale Benedetto Croce gjorde det i samma mån. Bland lärofäderna återfanns även Antonio Labriola.

”Hegemoni”-begreppet är centralt i Gramscis nya värld, likaså föreställningarna om ”det civila samhället” och ”de historiska blocken”. Han drog också skarpa skiljelinjer mellan ”organiska” och ”traditionella” intellektuella, och han betraktade historievetenskapen som överordnad. Till naturvetenskapernas tolkningsföreträdare ställde han sig kritisk: ”i historien är det inte säkert att ekollon ger upphov till ekar”, låt vara att så råkar vara fallet i botanikens värld.

Ironiskt nog kom den vidriga fängelsevistelsen att bli Nino Gramscis lycka eller, mera precist, hans efterföljares lycka. Ofriheten räddade honom från att bli ortodoxins fånge; de många åren bakom galler frälste honom från kamrat ”Giuseppe Bessariones” pseudo-marxism, kanske även från skenprocesserna i Moskva, möjligen också från döden i Gulag-arkipelagen.

Klockan 04:10 (lokal tid) den 27 april för noga räknat 67 år sedan var Antonio Gramscis dagar slutgiltigt räknade. Hans efterlämnade skrifter är dokument av stor uppriktighet, pregnans och intellektuell skärpa.

De vittnar, för att tala med C-G Ekerwald, om en människosyn och en livshållning som i stora stycken måste uppfattas som förebildliga. Ja, de bär vittnesbörd om en tankens pessimism och en viljans optimism!

## *Mats Parner*



